

УДК 330.342

С. Л. Дубиківський
*здобувач кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

Теорія інформаційної економіки та розвиток інформаційної економіки в Україні

У статті проаналізовано еволюцію концептуальних підходів теорії інформаційного суспільства, інформаційної економіки. Уточнено характеристики інформаційного сектору економіки. Досліджено рівень розвитку інформаційної економіки в Україні.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, інформаційна економіка, інформація, знання, інформаційний сектор економіки.

С. Л. Дубиковский
*соискатель кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Теория информационной экономики и развитие информационной экономики в Украине

В статье проанализирована эволюция концептуальных подходов теории информационного общества, информационной экономики. Уточнены характеристики информационного сектора экономики. Исследован уровень развития информационной экономики в Украине.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, информационное общество, информационная экономика, информация, знания, информационный сектор экономики.

S. Dubykevskyi
*aspirant of first-year of study, external PhD student,
Department of international economy,
«KROK» University*

Information economy theory and information economy development are in Ukraine

The evolution of conceptual approaches of informative society theory, informative economy is analysed. Descriptions of informative sector of economy are specified. The level of development of informative economy in Ukraine is investigated.

Keywords: post-industrial society, information society, information economy, information, knowledge, information sector of economy.

Постановка проблеми

Розвинені країни світу здійснюють перехід до нового типу економіки – інформаційної, обумовленого особливою роллю знань та інформації в розвитку суспільства. Для України проблема становлення інформаційної економіки є осо-

бливо актуальною, оскільки вона відстає за рівнем інформатизації від розвинутих країн. Тому аналіз світових тенденцій інформаційної економіки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Праці зарубіжних і вітчизняних фахівців, зокрема Ф. Махлупа [1], Д. Белла [2], Е. Тофлера [3], Е. Масуду [4], М. Кастельса [5], М. Пората [6], А. Чугунова [7], Б. Корнійчука [8], В. Мунтіяна [9], А. Чухно [10] значною мірою є теоретичною основою дослідження інформаційної економіки як складової сучасної економіки. У них досліджено концептуальні проблеми інформаційної економіки та інформаційного суспільства.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наразі виникає необхідність більш ґрунтовного висвітлення проблеми рівня розвитку інформаційної економіки в Україні, та його забезпечення на нормативно-законодавчому й організаційному рівнях.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є з'ясування сутності інформаційної економіки та оцінка її сучасного рівня в Україні під впливом процесів розбудови інформаційного суспільства. Об'єктом дослідження є процес становлення інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Постіндустріальне інформаційне суспільство як економіко-соціальна система стає об'єктом уваги дослідників уже в другій половині ХХ століття. Водночас з'явився й сам термін «інформаційне суспільство», введений в обіг майже одночасно американськими та японськими дослідниками.

Основною ознакою і якісним параметром суспільства нового типу було визнано роль знання та заснованих на ньому технологій, домінування інформації, прискорення технічного прогресу, зменшення частки матеріального виробництва у валовому національному продукті, розвитку сектору послуг, підвищення рівня якості життя.

Можна вважати, що історія виникнення концепції «інформаційного суспільства» бере свій початок з робіт австрійсько-американського економіста-дослідника Фріца Махлупа, який у 1933 р. почав вивчати вплив патентів на наукові дослідження. У 1962 р. побачила світ його робота «Виробництво і розподіл знань у Сполучених Штатах» [1]. Махлуп ввів поняття «індустрія знань», до якої включив п'ять секторів інформаційної діяльності в суспільстві: освіта, наукові дослідження та розробки, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. Базуючись на цій класифікації і статистичних даних США, Махлуп вирахував, що в 1959 р. 29 % валового національного продукту Сполучених Штатів було вироблено індустрією знань.

Робота Махлупа мала широкий резонанс у наукових і політичних колах, повернувши увагу до зростаючої ролі інформації та знань у сучасній економіці.

Приблизно в ці ж роки американським соціологом Деніелом Беллом у книзі «Настання постіндустріального суспільства» була розвинута концепція «постіндустріального суспільства», у якій підкреслювалася важливість інформації та знань у новій, постіндустріальній економіці [2]. Система «постіндустріалізму» у Белла характеризується п'ятьма ознаками:

- 1) перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
- 2) переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;

3) провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці та соціальній структурі суспільства;

4) орієнтація в майбутньому на методи контролю та оцінка можливих напрямів розвитку технологій;

5) прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Ці процеси, на думку американського соціолога, уже набирають реальних життєвих форм, тоді як риси традиційного капіталізму поступово зникають [11]. Пізніше, у 80-ті роки Деніел Белл, ставши вже класиком «постіндустріального суспільства», у своїх статтях і виступах усе частіше замість терміна «постіндустріальне суспільство» вживає термін «інформаційне суспільство».

Роботи американського соціолога і футуролога Е. Тоффлера, зокрема, «Шок майбутнього» (1970 р.), «Третя хвиля» (1980 р.) [3] та ін., забезпечили розвиток теорії інформаційного суспільства. Важливе місце в його доробку належить концепції «трьох хвиль». Тоффлер виділяє три основних стадії (хвилі) розвитку людства – аграрну, індустріальну та постіндустріальну. Основна метафора, що використовується Тоффлером, – це зіткнення хвиль, що веде до змін. Кожна нова хвиля несе із собою нові погляди на світ, впливає на сформовані раніше суспільні інститути, відносини, цінності та змінює спосіб життя людей, що дає змогу вийти за межі обмежених життєвих і філософських концепцій попереднього періоду.

Тоффлер абсолютно правильно відзначив, що вся структура суспільства змінюється, коли однорідність суспільства другої хвилі (індустріальна) замінюється різноманітністю цивілізації третьої хвилі (постіндустріальною) [7]. В економіці «третьої хвилі» знання замінюють ресурси та інфраструктуру. Знання зменшують потребу в сировині, роботі, часі, просторі, капіталі та інших ресурсах. Вони стають основним ресурсом сучасної економіки, цінність якого постійно зростає. Відбувається «когнітивна революція», що серед іншого змінює національну та світову економіку. Революційною економіку третьої хвилі робить той факт, що коли земля, робота, сировина та, можливо, навіть капітал можуть розглядатися як обмежені ресурси, то знання є фактично невичерпними. Знання має найвищу цінність в умовах інформаційної економіки. Робітник розумової праці – це головне надбання будь-якої організації.

Одна з найбільш цікавих філософських концепцій «інформаційного суспільства» належить японському вченому Е. Масуді, який намагається осмислити нову еволюцію соціуму. У праці «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1983 р.) [4] автор трактує інформацію як економічну категорію і як суспільне благо, що трансформує у прогресивному напрямі всі сфери соціокультурного життя. Інтелектуальне виробництво повинно стати провідним сектором економіки. Масуда пропонує нову, цілісну і привабливу своєю гуманністю утопію XXI ст., яку він назвав комп'ютопією, що характеризується реалізацією цінності часу, свободою вибору та рівністю можливостей, розквітом вільних співтовариств, синергією суспільства. Нове суспільство потенційно матиме можливість досягти ідеальної форми, оскільки буде функціонувати на основі синергетичної раціональності, котра й замінить принцип вільної конкуренції індустріального суспільства.

Відомий європейський соціолог іспанського походження Мануель Кастельс унікає терміну «інформаційне суспільство», натомість вводить поняття «інформаційна епоха» та «інформаційна економіка». Кастельс визначає інформаційну епоху як історичний період, у якому різні типи людських спільнот діють у межах технологічної парадигми, що ґрунтується на інформаційно-

комунікаційних технологіях, генній інженерії. На думку вченого, на зміну індустріальному способу виробництва йде інформаціональний спосіб розвитку, головним джерелом якого є технологія генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації. Відтак інформаціональна економіка – це така економіка, у якій конкурентоспроможність суб'єктів господарювання визначається їхньою здатністю генерувати, обробляти й ефективно використовувати інформацію, що ґрунтується на знаннях. У нових умовах економіка не лише спрямована на виробництво та поширення інформації, а й сама зазнає впливу цих технологій [5]. Розвиток інформаціоналізму, на думку Кастельса, призводить до появи нового мережевого суспільства та нової економіки.

Незважаючи на різноманітність термінологічних установок, інформаційні та постіндустріальні концепції описують єдину реальність, якою виступає суспільство, зорієнтоване на знання та інформацію як основний виробничий ресурс. І не є занадто принциповим те, що Д. Белл виділяє саму інформацію як ресурс суспільного розвитку, що М. Кастельс акцентує увагу на «технології для впливу на інформацію, а не просто інформації» [12], а Е. Масуда визначає інформаційне суспільство як високу стадію рівня розвитку постіндустріального суспільства. В усіх випадках виявляється спільність методологічних підходів.

Уперше термін «інформаційна економіка» набув поширення в 1976 р., коли співробітник Стенфордського центру міждисциплінарних досліджень американський економіст Марк Порат видав роботу з такою ж назвою, у загальних рисах визначивши деякі питання, що досліджуються цією галуззю економічної науки [6]. Раніше існувало близьке поняття «економіка знань», введене Ф. Махлупом. За визначенням, інформаційна економіка – це економіка, у якій більша частка валового внутрішнього продукту забезпечується діяльністю, пов'язаною з виробництвом, обробкою, зберіганням та передачею інформації та знань [13]. На думку Б. Корнійчука, інформаційна економіка – термін, що використовується для позначення двох понять: переважання значення творчої праці та інформаційних продуктів; економічної теорії інформаційного суспільства [8].

У сучасній науці існує кілька понять, що за своїм змістом наближаються до «інформаційної економіки».

Це, по-перше, постіндустріальний розвиток суспільства, в економіці якого відбувається перехід від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, новим фактором виробництва стає інформація, наукові розробки, система освіти.

По-друге – інформаційне суспільство, у якому особливу цінність має високоякісна інформація, а також усі необхідні засоби її переробки та поширення.

По-третє, економіка заснована на знаннях, у якій знання є головним ресурсом суспільного розвитку.

По-четверте, глобальне мережеве суспільство, у якому мережі набувають усе більшого значення, створюючи нові умови для використання інформації.

Динамічний розвиток сучасного суспільства протягом останніх двох десятиріч сприяє тому, що на зміну індустріальному суспільству приходить суспільство інформаційне. Інформація та знання перетворюються в стратегічний ресурс, а ринок інформаційних продуктів, послуг і технологій – в один із найбільш потужних секторів сучасної економіки – інформаційний.

Функціонування та розвиток інформаційного ринку визначає розвиток промисловості, сфери сервісу, малого та середнього бізнесу, сприяє гармонійній і всебічній інтеграції країн у світовий інформаційний простір. У результаті починає створюватися нова економіка, рушійними факторами якої є інформація,

знання, спеціалізована інфраструктура. Перетворення інформації та знань на важливий економічний ресурс сприяє радикальним змінам у структурі економіки, а саме – виокремленню та динамічному розвитку інформаційного сектору економіки.

Аналізуючи процеси, що відбуваються в епоху розбудови інформаційного суспільства, можна виокремити такі ознаки сучасної інформаційної економіки:

- перетворення інформації та знань на найважливіший економічний ресурс, що має глобальний характер і забезпечує підвищення ефективності, зростання конкурентоспроможності та інноваційний розвиток суб'єктів господарювання;
- зростаючий вплив інформації на всі сфери людської життєдіяльності, перетворення її на предмет масового споживання населення;
- інтенсивне формування та зростання частки інформаційного сектору економіки в структурі валового внутрішнього продукту;
- перетворення інформаційного сектору на фундамент, основу всіх видів економічної діяльності.
- заміна трудової діяльності новим типом активності, що ґрунтується на творчості;
- формування нових пріоритетів розвитку особистості на користь розвитку духовних потреб, самоствердження та самовдосконалення через засвоєння та використання нової інформації та знань;
- розширення міждисциплінарної бази досліджень у сфері науки.

Концепція інформаційної економіки включає в себе фундаментальне визначення інформаційного суспільства як системи зв'язків і відносин між індивідами, що утворюється в процесі обміну інформацією з приводу соціальної та економічної діяльності, а також інформаційної економіки як системи суспільних відносин, де інформація та знання є основним виробничим ресурсом.

Становлення інформаційної економіки зумовлено збільшенням ролі тих видів діяльності, що пов'язані з виробництвом інформаційних продуктів і послуг. Основою цієї економіки є експансивний розвиток сфери НДДКР, технологічний прогрес і ресурсозбереження, розвиток нових інтелектуально-інформаційних галузей, інтенсивна комп'ютеризація, підготовка кваліфікованих працівників. На перший план виходять нові фактори національного виробництва: інформація, людський капітал, інформаційні технології тощо.

Основним міжнародним нормативно-правовим документом інформаційного суспільства можна вважати Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства, прийняту лідерами країн G8 22 липня 2000 р., у якій закріплено мету – зміцнити відповідну політику та вдосконалити нормативно-правову базу, які стимулювали б конкуренцію і новаторство забезпечити економічну і фінансову стабільність тощо.

Саме на початку 2000-х років, після прийняття Окінавської хартії, в Україні зросла популярність терміна «інформаційне суспільство», увага до цього явища зросла в ході підготовчих робіт до участі делегації України в першому та другому зібранні Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, а також у ході спроб реалізації Рішень цього саміту після 2005 року. Відповідно до перших рішень саміту (Женевський план дій, 2003 рік), Україна мала б розробити Національну стратегію розвитку «інформаційного суспільства» та приступити до її реалізації. Тільки у 2005 р. в Україні було проведено Парламентські слухання з цього питання і за їх результатами на початку 2007 р. прийнято Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007-2015 роки». У серпні 2007 р. прийнято План заходів

з виконання завдань цього закону (Розпорядження КМУ від 15 серпня 2007 р. № 653-р).

Стратегія розвитку «інформаційного суспільства» в Україні залишилася невизначеною. Досі є чинними прийняті ще в 1998 р. два закони України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та «Про Національну програму інформатизації», якими визначаються принципи і програма дій інформатизації України, а не побудови в ній «інформаційного суспільства».

Практично кожна європейська країна має документ вищого рівня, у якому визначається національна політика щодо побудови інформаційного суспільства. При цьому, побудова інформаційного суспільства однозначно розуміється як підвищення конкурентоспроможності всієї країни, покращення якості життя населення, можливість збільшення темпів розвитку та переходу на передові економічні, торговельні, технологічні позиції [14]. Така політика щодо побудови інформаційного суспільства в Україні визначається Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», прийнятого 9 січня 2007 р.у з метою вдосконалення державного управління, відносин між державою та громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами.

Економічний розвиток України демонструє формування спеціалізованого сектору, що базується на виробництві, розповсюдженні, обміні та застосуванні інформації. Однак динамічність інформаційної економіки суттєво обмежується нерозвиненістю демократичних інститутів, відсутністю законодавства, недосконалою галузевою структурою народного господарства України, пріоритетним розвитком сировинного виробництва, деградацією вітчизняної системи освіти та науки, наявністю адміністративних бар'єрів, низьким матеріальним становищем переважної більшості населення. Стратегією економічного розвитку України на 2010-2020 роки [15] сектор ІКТ, на жаль, не визначено як пріоритетний.

Незважаючи на проблеми, розвиток інформаційної економіки в Україні все ж відбувається. Цьому сприяють вплив глобалізації, відкриті інформаційні сфери, використання досвіду інших країн, інтеграція нашої держави у світовий інформаційний простір.

Висновки

Розвиток інформаційної економіки характеризується існуванням інформаційного сектору і його зростаючою роллю в економічній системі країни. Розвиток інформаційного суспільства в Україні протягом останніх років є позитивним, і це можна вважати сталою тенденцією. Водночас, на відміну від багатьох країн світу і всупереч рішенням і домовленостям Женевського (2003 р.) і Туніського (2005 р.) самітів з розвитку інформаційного суспільства, Україна досі не прийняла Стратегію розвитку інформаційного суспільства. Усі кроки на шляху становлення інформаційної економіки в нашій країні є фрагментарними, а чинна нормативно-правова база залишається неповною, неефективною та суперечливою.

Література

1. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. — М. : Прогресс, 1966. — 462 с. (Fritz Machlup. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton: Princeton University Press. 1962).
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / В. Л. Иноземцев (пер. с англ.) / Д. Белл. — М. : Academia, 1999. — 787 с.

3. Тоффлер Е. Третья хвиля / Пер. з англ. А. Євси / Е. Тоффлер. – К. : Всесвіт, 2000. – 453 с.
4. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. Wash.: World Future Soc., 1983. – Р. 29.
5. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 27, 81.
6. Mark U. Porat. The Information Economy. Nine volumes. Office of Telecommunication, US Department of Commerce. Washington, 1977.
7. Чугунов А. В. Розвиток інформаційного суспільства : теорії, концепції та програми : Навчальний посібник / А. В. Чугунов. – С.-Пб. : Ф-т філології та мистецтв С.-ПбДУ, 2007. – 98 с.
8. Корнейчук Б. В. Информационная экономика / Б. В. Корнейчук. – С.-Пб. : Питер, 2006. – 400 с.
9. Мунтіян В. І. Економічна безпека України [Текст] / В. І. Мунтіян. – К. : КВЦІ, 1999. – 463 с.
10. Інституціонально-інформаційна економіка : Підручник. Затверджено МОН / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К., 2010. – 687 с.
11. Історія економічних учень : Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. ; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564 с.
12. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 77.
13. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 283 с. (Fritz Machlup. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton: Princeton University Press. 1962).
14. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні : глобальні виклики та національні можливості. Аналітична доповідь / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К., НІСД. – 2010.
15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.

УДК 338.24

В. Г. Кабанов
кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»
К. В. Цеков
магістрант,
Університет економіки та права «КРОК»

Формування сучасної парадигми державного регулювання національної економіки

Статтю присвячено розгляду факторів, що впливають на формування парадигми регулювання національної економіки. Здійснено їх класифікацію, окреслено загальну ситуацію та тенденції до зміни ролі держави в регулюванні національної економіки.

Ключові слова: державне регулювання економіки, світові тенденції до зміни державного регулювання, парадигма державного регулювання.